

РЕЦЕНЗИЯ

на научните постижения и преподавателската дейност на доц. д-р Димитър Милчев
Вацов,

единствен кандидат за заемане на академичната длъжност „професор“ по конкурс в
професионално направление 2.3 Философия (съвременни философски направления),
обявен в ДВ, бр. 41/23.05.2017 г.

Рецензент: проф. дн Кольо Коев, Департамент по Философия и социология към Нов
български университет, София

Познавам Димитър Вацов практически от началото на философските му изяви – т.е.
още от времето на преподаването му в катедра „Философия“ в ПУ „Паисий
Хилендарски“. За тези по-малко от 20 години той се утвърди като водеща фигура не
само в рамките на своето поколение, но и във философския живот у нас като цяло.
Академичните рамки обаче са прекалено тесни, за да бъде оценена по достойнство
многопосочната му активност, в която равностойно и в забележително органично
единство присъстват изследователска работа, преподаване и публична дейност. Това
се вижда дори от беглото тълкуване на данните от научната автобиография.

Димитър Вацов участва в конкурса с 2 монографии и 33 статии и студии в областта
преди всичко на обикновения език и на политическата и социалната философия (ако
следваме направеното от самия него разграничение), като 4 от статиите са на
английски език (тук се откроява публикацията в авторитетното онлайн издание на
Routledge International Critical Thought), 1 на френски и 1 на полски език. Всички те са
публикувани след 2007 г. (т.е. след придобиване на институционалната позиция
„доцент“). Към тази статистика ще прибавя 22 курса за бакалаври и магистри, които
Вацов чете в НБУ, като основните между тях са: „Философията на Лудвиг Витгенщайн“,
„Постаналитична философия“, „Философия на обикновения език и неопрагматизъм“,
„Речеви актове и политическа публичност“, „Преоценка на ценностите във

философията на Фридрих Ницше“, „Познание и опит във философията на прагматизма“, „Условия на познанието и езика“. Изброявам поименно тези курсове не само защото са ключовите в целия списък, а защото заглавията им свидетелстват за връзката между изследователската активност на кандидата, изразена в посочените по-горе две тематични области, и преподавателската му работа. И ако приемем, че Димитър Вацов (както ще настоявам в оценката си на изследователската му дейност) е един от най-креативните и последователни в отстояване и разгръщане на теоретичните си идеи философи в България, то при него преподаване и изследователска работа не просто преливат една в друга, а взаимно се подкрепят и обновяват. Следствието от това на страната на преподаването са лекционни курсове, които не само въвличат студентите в авангардни философски полета, но и провокират способността им за динамично мислене. Впечатлението ми от преподаването на бакалаври и магистри, които са били негови студенти, е, че те ценят тъкмо иновативността и отвореността за дебати на курсовете му. (Впрочем голям брой от тях обикновено се идентифицират като „ницшеанци“ в стила на Вацов).

Предпочитана среда, в която Димитър Вацов проверява тезите си, са национални и международни конференции и семинари. В периода между 2007 и 2016 г. той е участвал на 21 такива форума, а заглавията на докладите му неотклонно демонстрират, че тези негови изяви са паралелни на публикационната му активност. Бих обърнал внимание например на организираните (между 2009 и 2012 г.) от самия него постоянен международен теоретичен семинар в рамките на (ръководеното отново от него) изследване „Предизвикателства пред представителната демокрация днес“, където Вацов предлага за обсъждане проблеми, които стават основна тъкан на труда му *Опити върху властта и истината*. Все в тази посока можем да тълкуваме и още един факт: още преди излизането на последната му монография *Това е истина!* нейният автор стана инициатор на семинар в НБУ „Пресечни точки на прагматизма, философията на обикновения език и етнометодологията“, който бе стимулиран от различията на ръкописа в процеса на неговото ставане и позволи да се видят възможни „продължения“ на някои от лансираните в него идеи.

Завършвайки общия преглед на кариерното развитие на Димитър Вацов, ще изтъкна още един много важен от моя гледна точка факт. Вече 18 години той е главен редактор

на *Критика и хуманизъм*, като именно през този период то се утвърди като най-важното философско (и по-широко хуманитарно) списание в България. Високият престиж на главния редактор несъмнено е главният фактор на страниците му да се появяват водещи български философи и хуманитаристи, както и значими имена от световната сцена като Дж. Бътлър, Н. Фрейзър, А. Хонет, Е. Алън и др. В качеството си на главен редактор Вацов инициира дебати по значими социални проблеми като образование, гражданска мобилизация, демократично участие и пр., преодолявайки границата между академична работа и гражданска активност. Тъкмо такъв характер имат и 8-те изследователски проекта, в които кандидатът участва между 2008 и 2016 г. като ръководител или като член на екипа.

В този своеобразен обзор „от птичи поглед“ се опитам да акцентирам не толкова върху внушителните сами по себе си числа от научната автобиография, а по-скоро да изявя онова, което стои зад тях, да демонстрирам систематиката и единството на усилията на Димитър Вацов в три спрегнати помежду си посоки: изследователска работа, преподаване/ комуникативна активност и хибридно поле на интелектуално менажиране (било като главен редактор на списание или като ръководител/вдъхновител на проекти). Това единство е закодирано в ключовите феномени **власт-истина-реч**, които са предмет на особен интерес във всяка от споменатите посоки (дори просто проследяването на заглавията на изявите в съответните полета би показало това). Енергиен център на този интерес обаче са философските изследвания на автора. Затова те заслужават да бъдат поставени в специален фокус.

Преди това обаче, в отговор на едно от изискванията към рецензентската работа, съм длъжен да отбележа, че нямам съвместни публикации с кандидата.

Димитър Вацов предлага изключително внимателно и детайлно представяне на основните научни приноси в публикациите, с които участва в конкурса. Приемам изцяло самооценката му, като в по-общ план тук бих изтъкнал двете взаимно допълващи се авторски теории: специалната „перформативна теория на истината“ и общата „постпрагматистка теория на речта“, която, по думите на автора „играе ролята на онтологическо фундиране на специалната перформативна теория на истината“.

Вацов има всички основания да ги нарече „нови“, доказвайки убедително техния оригинален характер в последната си монография чрез сблъскване на тезите си с идеи на мислители като Витгенщайн, Остин, Куайн, Дейвидсън, Рорти, Кавел и др. Но иновативността в случая е равностепенна не просто на преодоляване или просто отхвърляне на чужди идеи, а на опит да бъдат прочетени те по различен начин, да бъдат преработени и „доправени“ в съответствие със своеобразния „децизионизъм“ на поддържаната теория. Само два измежду многото примери в това отношение са прецизирането на Остиновото понятие „перформатив“ под формата на „слаба демиургична, микро-суверенна сила/власт на актуалните изказвания, във висока степен независима от външни рамкиращи условия“ (с. 1 и с. 11 от Списък на научните приноси) и „прецизиране на прагматистското разбиране за истината като успешност, както и на етнометодологическото изискване за ‘уникална адекватност’ на методите... чрез извеждане на ‘индексичната релевантност’ като (хлябав) критерий за истинността на ‘истините’“ (с. 6 от Списъка). Тук понятието „прецизиране“ по-скоро скрива отколкото демонстрира интензивната теоретична работа, извършена върху споменатите понятия в критичен диалог с Остин и Сърл (в първия случай) и с прагматизма и етнометодологията (във втория).

Изключително релевантната и обстойна самооценка на кандидата ми позволява да съсредоточа своя коментар върху двете монографии *Опити върху властта и истината* и *Това е истина!* (още повече, че повечето от другите публикации по различен начин и повече или по-малко клонят към тях). В хода на анализа, естествено, ще вземам отношение и към други публикации и приносите в тях.

В *Опити върху властта и истината* Д. Вацов локализира своя интерес по „границата между политическата философия и философията на езика“, но монографията поставя в не по-малка степен **фундаментални социологически** въпроси и това е неомаловажимо постижение на нейния автор. Това мое настояване е мотивирано не от „ведомствен патриотизъм“, а от желание да демонстрирам вероятно изненадващия за някои факт, че и как една самоопределяща се като „философска“ визия може да бъде социологически по-полезна от много т.нар. „големи“ социологически теории. Защото *Опити върху властта и истината* не просто се занимава с властта и езика като

конститутивни за закрепването и възпроизводството на социални връзки, а прави това по радикален и безкомпромисен начин.

Властта и господството са традиционни социологически теми, но Д. Вацов поставя във фокус не институционализираните форми на власт, не дори микровластовете обективации, а властта като „непосредствена евалюативна сила“, която именно в това си качество неизбежно ражда социалност. Тъкмо равнището на съизмерващи се в акта на непосредствено засрещане перформации (взаимно оспорване, игнориране, признаване) е решаващо за разбирането на вторично отложилите се кристализации на социалност (власт), а не обратното. Анализът, разбира се, може да върви и по обратния ред, тръгвайки от институционализираните форми, но би бил социологически релевантен (в един нетрадиционен за социологията смисъл) само ако постоянно държи сметка за зависимостта на различните обективации от „живата игра на актуални перформативи“.

Залогът тук е много сериозен, колкото и опростено да изразявам авторовата теза. Защото по силата на един неунищожим социално-научен стереотип нервът на социалната тъкан, социалното **действие**, като правило се схваща през инертните му форми, през **ефектите на действието**, през неговите овъншнявания, независимо колко „макро“ или колко „микро“ е съответната перспектива. Дори решителният опит на А. Шютц да преосмисли Веберовата визия за смисъл на действието чрез внимателен анализ на опозицията между действие и действие в крайна сметка води до закачването на действието като процес за проекта на действие, който придава **единство и смисъл** на самото действие. Иначе казано, дори в някои от най-радикалните си варианти социално-научното мислене взема за отправна точка някаква застинала форма на социалност, предопределяща и структурираща живите социални действия/взаимодействия на участниците.

От такава гледна точка би се оказало, че разгръщаният се „децизионизъм на актуалните перформативи“ е в най-добрия случай поле на „предсоциалност“, което би било социологически релевантно (и разбираемо), само ако се схваща като клонящо към стабилна форма на социалност. Ако това е така, бих казал, че, колкото и парадоксално да изглежда, същинската стихия на социално-научното познание е

„предсоциалното“. Парадоксът, разбира се, е привиден, ако си даваме сметка, че едно и също е равнището, както Димитър Вацов убедително показва, на което се **произвежда и стабилизира** социалност; самите кодификации на власт/социалност („макрокодификации“ по собствените му думи) биват „постоянно преработвани и преоценявани на микронивото на актуалните перформации“.

Впрочем Димитър Вацов демонстрира и **непосредствено** своя социологически интерес чрез изключително интересната интерпретация на Веберовата харизма през очертаната вече идея за властта като актуална перформативна сила. Искам да се спра съвсем накратко на този мотив, защото той ясно заявява вкуса на автора към евристично четене на отдавна митологизирани образци от т.нар. класика. Д. Вацов преработва Веберовата идея, елиминирайки трансцендентния гарант, при което харизмата вече се разглежда като характерна за „всяка актуална сила, получаваща актуално признаване на своето превъзходство“ (с. 65). Можем да говорим за своеобразно **всекидневно битие** на харизмата, различно от Веберовото „овсекидневяване“, като ключовата идея е, че легитимирането на властта се случва на равнището на самото ѝ утвърждаване, а не като външен на властовите практики процес. Именно така, струва ми се, трябва да тълкуваме настояването, че харизмата е „елементарна форма на кодификация на властта в социалните взаимодействия“. Намирам това за много важен и плодотворен ход, който се подкрепя и от забележима тенденция в мисленето на самия Вебер. Така например в „Основни социологически понятия“ той подчертава, че следваният по целерационални съображения или обичайно гарантираният (иначе казано външно подсигуреният) ред е несравнимо по-лабилен от реда, в чиято легитимност се вярва, или по думите на Вебер, „от излъчващия ‘легитимност’ ред“. С други думи, тъкмо на „базисното равнище“, а не чрез отнасяне към някаква външна обективация, принципно се структурира социалният ред. Разбира се, интересна за емпирично изследване оттук нататък става играта на „овъншнявания“ на кодифицираното в интерактивността на социалното взаимодействие (съответно на обратно присвояване на овъншеното), но тя не може да бъде разбрана без легитимацията да се схваща като елемент от процеса на утвърждаване/признаване-непризнаване/контраутвърждаване на въпросното базисно равнище.

Мимоходом ще посоча, че – обратно на едно твърдение на автора – именно идеята за „автентична“ харизма е релевантна на подобна интерпретация. Защото, от моя гледна точка, *differentia specifica* на автентичната харизма е не на първо място нейната трансцендентна подсигуреност (каквато несъмнено се предполага от Вебер), а – за разлика например от служебната – принципната ѝ несводимост до понятийно нормализиране, а оттам и до подлежащи на формално регулиране властови структури. Такова следствие например можем да изведем от Веберовото противопоставяне между „харизматичен характер на членство в енорията“ при пуританските секти и „служебната позиция“ в официално етаблираната църква. Вебер едва ли би оспорил твърдението, че този характер на членството в сектите ги превръща в собствено харизматични общности. Тъкмо в качеството си на автентична, т.е. на „враждебна“ на (кристализирали) правила и прецеденти, харизмата изглежда чужда на специфичните **всекидневни** (във Веберов смисъл) форми на господство, но пък е иманентен на **всекидневното разгръщане** момент в смисъла, който сякаш има предвид Д. Вацов.

Ако Опити върху властта и истината „скицира ново изследователско поле“, Това е истина! му придава теоретична плътност и философска прецизност, разработвайки детайлно споменатите по-горе теории и отваряйки нови територии за философско промисляне. Важно е да се има предвид обаче, че между двете монографии е протекла съществена работа върху оформяне на понятията, които, от една страна, трябва да не бъдат финални обозначители, но от друга – да значат отвъд актуалността на употребата си. Бих отбелязал приносите в това отношение на студиите „Как нещо изобщо значи нещо (Епитаф за г-жа Малапроп)“ (разработваща понятия като „обичаен курс“ и „актуален курс на речта“ посредством преработване на идеята на Дейвидсън за *prior theory* и *passing theory*), „Декларацията ‘Аз знам’“ (с отчленяването на „примитивното значение“ на друг перформатив: „Аз знам!“) и „Как значат метафорите?“ (в която се развива идеята за метафоричния ефект като характеризиращ „всички изрази в актуална употреба – всяка перформация“). Впрочем в последната си книга Вацов се обръща и към един доста по-ранен свой труд от 2003 г., *Онтология на утвърждаването. Ницше като задача*, за да включи в действие важното понятие: „обратно *adequatio*“ (за него, преработено като „индексична релевантност“, ще стане дума по-надолу).

Тези и други понятия (резултат от „междинната“ работа) си взаимодействат в *Това е истина!*, за да демонстрират „примитивното значение на перформативи от типа „Това е истина“, т.е. значението им като практически жест на „пределен отчет“ най-често в ситуация на криза.

Въпросната демонстрация фактически ин-сценира напрежението между казването на истината като несекващ опит за скриване на собствената перформативност и, от друга страна, „реактуализиране“, връщане (чрез анализа) на тази перформативност към момента на „актуално казване“. В първата посока Вацов показва как **практически** перформативът от този тип извършва нещо като генерализация и обективация посредством „фрагментиране“, „деактуализиране“, „деметафоризиране“ и „деиндексикализиране“, всъщност **трансформирайки** обявеното за истина.

Важен извод тук е, че процедурите по маскиране на ситуативния контекст на заявлението „Това е истина“ (включващи в последна сметка и „деперсонализиране“) са стремеж той да бъде стабилизирани като „граничен перформатив“. За да покаже **практическите условия за възможност** на (интерактивно/отвътре на взаимодействието) произвежданите граници, авторът въвежда много продуктивното от моя гледна точка разграничение между „навик“ (практическа рутина) и „жест“ (на актуална обективация), който е в състояние да оспорва (съответно да трансформира) навика. Така границите се произвеждат, утвърждават и преправят „в самото актуално взаимодействие“. Искам специално да отбележа, че, за да може да се стигне до подобно равнище на анализа, методологически решаваща е **работата с изпразнени от идентичност понятия**. Такива впрочем са всички основни термини, с които борави Вацов, като „навик“, макар да реферира към Витгенщайн и Дюи, в случая е претърпяло специална методологическа преработка именно в този смисъл.

Втората посока на анализ задава очертанията на една „постпрагматистка и постесенциалистка“ (по думите на автора) онтология, която разкрива „актуалното и събитийно изграждане на действителността“, а собствено актуалността – не като хомогенна, а като „интерактивна, множествена“. Разработването на „интерактивно понятие за актуалност“ е едно от обещанията, които Вацов дава още в *Опити върху властта и истината* и тук виждаме решителни крачки към неговото реализиране.

Бих казал най-общо, че това разработване става на две базисни равнища: 1) полето на взаимодействие на сили, които „предизвикват“ думите да „реферират“ към тях като им приписват квазиидентитет на „неща“ отпреди всяка предзададена идентичност: от една страна силите „непосредствено указват“ своята интензивност, от друга страна, речта артикулира „страните в напреженията“ (т.нар. „двойна индексичност“) и 2) равнището на поддържане на успешност/образцовост на истината (тук отново актуалността ръководи образеца, въпреки предявената от него претенция за „деактуализация“, при което образецът е призван да демонстрира адекватността си към актуалността, преобразувайки се съобразно задаваната от нея мяра: това, което Вацов обозначава като „индексична релевантност“).

Завършвайки и като продължение на коментара ми на предишното изследване, ще кажа, че оригиналността на постиженията в *Това е истина!* се дължат до голяма степен на онова, което авторът обозначава като „рисково мислене“: мислене, което, вместо да предпочете сигурността на познатите територии, непрекъснато взривява дисциплинарни граници, отваряйки се към традиционно пренебрегвани от философията полета. В обсъжданата монография от ключово значение е обръщането към етнометодологията и Анализа на разговори, доколкото редица от споменатите вече носещи понятия на теорията за „истината като практически жест“, между които *пределен отчет, индексична релевантност* (и цялата констелация от термини около индексичност), *практически жестове по обективация* и др. са постигнати чрез внимателно оглеждане в и обсъждане на понятия, останали по-скоро само оперативни при Сакс и Гарфинкъл. Убеден съм, че успешното утвърждаване на тъкмо такива анклавни в игнорирани от философията територии обещава плодотворен обмен. Философската практика на Димитър Вацов го доказва категорично.

В заключение:

Аргументираната в рецензията висока оценка за качеството на научно-изследователската и преподавателската дейност и за несъмнената теоретична стойност на рецензираните трудове ми дава основание убедено да препоръчам на членовете на Научното жури да вземат решение за присъждане на научната

длъжност „професор“ по професионално направление 2.3 Философия (съвременни философски направления) на доцент д-р Димитър Милчев Вацов.

.....

Проф. дн Кольо Коев

София, 20. 09. 2017